

ματικότητα καλές, λογικές ή, τουλάχιστον, επιτρεπτές υπό τις δεδομένες συνθήκες. Για παράδειγμα, μπορεί κάποιος να δικαιολογήσει την κλοπή ισχυριζόμενος ότι η ιδιοκτησία είναι γενικά κλοπή και ότι η αναδιανομή του πλούτου είναι κάτι θετικό.

Λογοδοτήσεις και τυπολογίες

Η βασική διάκριση του Austin μεταξύ δικαιολογήσεων και δικαιολογιών υιοθετήθηκε αργότερα από δύο κοινωνιολόγους, τον Marvin Scott και τον Stanford Lyman, στο άρθρο τους για τις λογοδοτήσεις που δημοσιεύτηκε το 1968. Οι Scott και Lyman έκαναν κάποιες ενδιαφέρουσες, αν και συχνά μάλλον εικολογικές, παρατηρήσεις, αλλά ο κύριος στόχος τους ήταν να δημιουργήσουν μια τυπολογία των λογοδοτήσεων. Έτσι, εντόπισαν διαφορετικά είδη δικαιολογιών, όπως η επίκληση κάποιου ατυχήματος («Σκόνταψα»), διανοητικών καταστάσεων («Ξέχασα»), φυσικών αναγκών («Πεινούσα τόσο πολύ που δεν μπορούσα να κρατηθώ») και αποδιοπομπαίων τράγων («Ο Κέβιν με έπεισε να το κάνω»). Επιπλέον, οι Scott και Lyman, ακολουθώντας τους Sykes και Matza (1957), εντόπισαν πολλές διαφορετικές τεχνικές δικαιολόγησης: άρνηση βλάβης («Δεν καταλαβαίνω γιατί γίνεται τόση φασαρία, μια γρατζουνιά είναι μόνο»), άρνηση της ιδιότητας του θύματος («Της άξιζε να πάθει ό,τι έπαθε») και επίκληση αφοσίωσης («Το χρωστούσα στον Μπράιαν»). Τόνισαν ότι τόσο οι δικαιολογήσεις όσο και οι δικαιολογίες είναι εξαιρετικά συμβατικές πράξεις: Έχουν συγκεκριμένη, τυποποιημένη μορφή και διατυπώνονται με συγκεκριμένο, κοινωνικά αποδεκτό λεξιλόγιο (Mills 1940). Το θέμα είναι ότι οι άνθρωποι δεν επινοούν από την αρχή αυτές τις λογοδοτήσεις, αλλά αντλούν από προϋπάρχοντες πόρους.

Η επόμενη εξέλιξη που πρέπει να επισημάνουμε στη μελέτη των λογοδοτήσεων προέκυψε μέσα από μια πιο κοινωνιοψυχολογική οπτική και συνδέεται με το έργο των Gün Semin και Tony Manstead (1983), οι οποίοι παρουσίασαν μια εξαιρετικά χρήσιμη και ολοκληρωμένη επισκόπηση αυτού του τομέα. Και αυτοί τονίζουν τον συμβατικό χαρακτήρα των λογοδοτήσεων και θεωρούν τη δημιουργία μιας ολοκληρωμένης και συστηματικής τυπολογίας πολύ σημαντική. Η δική τους τυπολογία πρόσθεσε τρεις νέες κατηγορίες στις δικαιολογίες και τις δικαιολογήσεις: τη *συγγνώμη* (Goffman 1971, Schlenker 1980, Tedeschi & Riess 1981), το *αίτημα* (Goffman 1971) και την *αποποίηση* (Hewitt & Stokes 1975).

Η συγγνώμη αποτελεί ένα είδος λογοδότησης που ούτε μετριάζει την ευθύνη για την πράξη ούτε προσπαθεί να τη νομιμοποιήσει. Αντίθετα, με τη συγγνώμη αναγνωρίζεται ότι υπήρξε κάποια προσβολή και υπονοείται ότι η

παρασπονδία δεν θα ξανασυμβεί. Τα αιτήματα είναι λογοδοτήσεις που διατυπώνονται πριν από την πράξη, σε μια προσπάθεια να εξασφαλιστεί η έγκριση για κάτι που θα μπορούσε να εκληφθεί ως παρασπονδία. Όπως συμβαίνει και στην περίπτωση της συγγνώμης, αποτελούν παραδοχή της πιθανής προσβολής. Για παράδειγμα, το να απλώσει κανείς το χέρι του και να πάρει ένα τσιγάρο από το πακέτο κάποιου άλλου μπορεί να είναι άκρως προσβλητικό, αλλά ο χαρακτήρας της πράξης μπορεί να αλλάξει με τη χρήση ενός αιτήματος: «Να κάνω τράκα ένα τσιγάρο;». Στην πραγματικότητα, δεν είναι εύκολο να απορρίψει κανείς τέτοιου είδους αιτήματα χωρίς να φανεί τοιγκούνης ή εχθρικός.

Οι αποποιήσεις είναι η τρίτη νέα κατηγορία. Όπως επισημάναμε στο Κεφάλαιο 2, πρόκειται για προ-λογοδοτήσεις που επιχειρούν να αποτρέψουν αναμενόμενες αρνητικές αποδόσεις πριν από μια πράξη ή δήλωση. Συνοψίζοντας, η συνήθης μορφή μιας αποποίησης μπορεί να είναι: «Δεν είμαι σεξιστής, αλλά...», ακολουθούμενη από αρνητικό σχόλιο για τις γυναίκες. Οι άνθρωποι χρησιμοποιούν την αποποίηση όταν πρόκειται να κάνουν ή να πουν κάτι που πιθανόν να ερμηνευτεί ως προερχόμενο από κάποιον που έχει συγκεκριμένη ταυτότητα, στην περίπτωση αυτή την ταυτότητα του σεξιστή. Η αποποίηση επιχειρεί να εμποδίσει τον ακροατή να ερμηνεύσει το λόγο βάσει αυτής της ανεπιθύμητης ταυτότητας, καταρχήν αναγνωρίζοντας την πιθανότητα μιας ερμηνείας τέτοιου είδους και κατόπιν απορρίπτοντάς την (Hewitt & Stokes 1975).

Οι Semin και Manstead συγκέντρωσαν τους διάφορους τύπους λογοδοτήσεων σε ένα είδος υπερτυπολογίας προκειμένου να καλύψουν όλες τις πιθανές δικαιολογίες και δικαιολογήσεις. Μια περιληπτική εκδοχή αυτής της τυπολογίας αναπαράγεται στο Σχήμα 4.1. Πρόκειται για μια εξαιρετικά χρήσιμη άσκηση, αλλά, όπως επισημαίνουν και οι ίδιοι, οι ταξινομήσεις πρέπει να συμπληρώνονται μετά από κάθε έρευνα σχετικά με τη χρήση και την αποτελεσματικότητα των λογοδοτήσεων.

ΣΧΗΜΑ 4.1

Μια συνθετική τυπολογία λογοδοτήσεων

A. Δικαιολογίες

A1 Άρνηση πρόθεσης («Δεν είχα πρόθεση να προκαλέσω αυτά τα αποτελέσματα»)

Ατύχημα

Απρόβλεπτες συνέπειες λόγω:

έλλειψης γνώσης, δεξιοτήτων, κινήτρων ή περιβάλλοντος

Λάθος στην ταυτότητα του ατόμου-στόχου

- A2 *Άρνηση βούλησης* («Δεν ήθελα να επιτελέσω αυτή την πράξη»)
 Σωματικές αιτίες:
 προσωρινές (π.χ. κούραση)
 ημιμόνιμες (π.χ. παράλυση)
 Ψυχολογικές αιτίες που οφείλονται:
 στον εαυτό (π.χ. ψυχική ασθένεια)
 σε άλλους (π.χ. εξαναγκασμός)
 Έλλειψη αρμοδιότητας («Θα ήθελα να βοηθήσω, αλλά δεν είμαι αρμόδιος»)

- A3 *Άρνηση δράσης*
 Λάθος ταυτότητα («Ευλικρινά, δεν ήμουν εγώ»)
 Αμνησία («Δεν θυμάμαι τίποτα περί αυτού»)
 Συνέργεια («Δεν το έκανα μόνο εγώ»)
- A4 *Επίκληση ελαφροντικών* («Δεν φέρω αποκλειστικά την ευθύνη»)
 Αποδιοπομπαίος τράγος – η συμπεριφορά ήταν αντίδραση σε κάποιον άλλο
 Λυπητερές ιστορίες – εξιστόρηση συμβάντων που παρουσιάζουν ένα
 δυστυχημένο παρελθόν

B. Δικαιολογήσεις

- B1 *Ισχυρισμός πως το αποτέλεσμα έχει παρερμηνευτεί*
 Άρνηση βλάβης (δεν έγινε καμία ζημιά)
 Ελαχιστοποίηση βλάβης (οι επιπτώσεις ήταν ελάχιστα επιζήμιες)
- B2 *Επίκληση της αρχής της εκδίκησης*
 Ανταπόδοση (το θύμα αξίζει να τιμωρηθεί λόγω των πράξεών του/της)
 Υποτίμηση (το θύμα αξίζει να τιμωρηθεί λόγω του χαρακτήρα του/της)
- B3 *Κοινωνική σύγκριση* (και άλλοι κάνουν τα ίδια ή χειρότερα και δεν γίνονται αντιληπτοί, δεν τιμωρούνται ή, αντίθετα, επαινούνται)
- B4 *Επίκληση εξουσίας*
 Εντολές από ισχυρό/ά πρόσωπο/α
 Εντολές από πρόσωπο/α με μεγαλύτερο κύρος
 Επιταγή θεσμικών κανόνων
- B5 *Αυτοεκπλήρωση*
 Αυτοσυντήρηση (κάθαρση, ψυχολογική ή σωματική υγεία)
 Προσωπική ανάπτυξη (προσωπική εξέλιξη, διεύρυνση πνευματικού ορίζοντα)
 Συνειδηση (σύμφωνα με την οποία ενεργεί το άτομο)
- B6 *Επίκληση της αρχής του ωφελιμισμού*
 Νόμος και τάξη
 Αυτάρκεια
 Τα οφέλη υπερκεράζουν τη βλάβη
- B7 *Επίκληση αξιών*
 Πολιτικών (π.χ. δημοκρατία, σοσιαλισμός, εθνικισμός)
 Ηθικών (π.χ. πίστη, ελευθερία, δικαιοσύνη, ισότητα)
 Θρησκευτικών (π.χ. αγαθοεργία, αγάπη, πίστη στο Θεό)
- B8 *Επίκληση της ανάγκης διατήρησης του προσωπικού κύρους*
 Τήρηση προσηχημάτων («Αν δεν είχα ενεργήσει έτσι, θα έχανα κάθε αξιοπιστία»)
 Υπόληψη («Το έκανα γιατί ήθελα να δείξω πως είμαι σκληρός»)

Πηγή: Semin & Manstead 1983: 91-92. Ελαφρώς συντομευμένο.